

k symbolické hodnotě díla (leitmotiv, klíčový dialog apod.) – např. motiv dítěte ve hře Kdo se bojí Virginie Woolfové se výrazně uplatňuje při určení vývoje a proměnlivosti vztahů a tento fakt je reflektován v několika „vyčleněných“ dialogích a v jejich rázu.

To všechno jsou ovšem jen dílčí roviny interpretace a členění dialogu. Analýza dialogu musí vycházet z funkce řeči v celkové koncepci dramatu a jeho světa. Avšak nejen dramatu, ale také *divadla* – a to jak z hlediska obecných možností fungování řeči v divadle, tak na základě „okolností vzniku“, tj. historických souvislostí dramatu a divadla. Je jasné, že ne každá interpretace může vyčerpávajícím způsobem zachytit všechny tyto aspekty, je však třeba mít na paměti, že drama se orientuje na mluvní možnosti (a specificky: divadelní), i když se v řadě případů může realizovat i ve sféře literární.

Specifické *podmínky* aktivity řeči úzce souvisí s charakteristickou výstavbou a rázům dialogu. Např. u „statického“ dramatu je řeč do jisté míry „vzdálena“ od postavy, která jí disponuje, je často výrazně stylizována (tj. „nepřirozená“ z hlediska běžného užití; tento její ráz je někdy podporován veršovanou podobou), tato řeč často vybočuje z děje (odtud staticčnost), v jistém momentu se prosazuje na úkor fyzického jednání postavy atd. V koncepci dialogu se to projevuje mnohdy tím, že je narušována dvojčlennost replik, vzdálenost mezi postavami a jejich řeči má důsledek v jisté „odpoutanosti“ řeči, stírání dialogické vyhrčenosti (významové zvraty mezi replikami jsou otupovány) a směřování k monologičnosti. Oproti tomu např. realisticky koncipované drama pracuje s bezprostřední „odpovědností“ postav za řeč, řeč je úzce spojena s postavou i z hlediska individualizace, je silně spjata s přítomností, repliky jsou orientovány především na sebe navzájem, výrazně formulují vztahy postav a vyvíjejí se v tém formám monologizace a vyprávění, které by narušily se realistickou stylizací, k níž takové drama směřuje.

Zajímavé příklady poskytují Ioneskova dramata Plešatá zpěvačka a Lekce. Postavy jsou zhruba určeny vzájemným vztahem (příbuzenství, předpokládaná známost...), jejich řeč má silně dialogický ráz – dotazy, odpovědi, výzvy, odezvy

atp. –, nicméně z hlediska vzájemné komunikativní hodnoty se jeví jako kontradiktorní, absurdní, nepravdivá, jelikož dochází k „narušení postulatů normální komunikace“.²³⁾ Jsou zpochybněny denotační možnosti jazyka, dochází k situacím, v nichž stojí v protikladu platnost vztahů mezi postavami a platnost informací, které si navzájem sdělují. I když repliky jsou stále konfrontovány s výpovědními možnostmi postav (na základě jejich „určenosti“), pozornost se silně soustřeďuje na dění jazyka a posuny v oblasti denotace. Dialogičnost je na dění jazyka a posuny v oblasti denotace. Dialogičnost ztrácí opory dané psychologickou rozdílností subjektů. Důraz se přesouvá ze vztahů postav na vztah promluv, tzn., že dialog je často rytmizován významovými zvraty určenými především v této sféře. Velkou důležitost získává faktor významového sjednocení, jehož nutnost je neustále pocíťována, jenž je však stále narušován „náhodnostmi“ jednání i řeči.

Jen ve stručnosti je třeba připomenout některé problémy spojené s dvojitým komunikativním zaměřením dramatického textu, tj. jednak komunikace uvnitř textu, povrchově se projevující jako vztahy mezi replikami jednotlivých osob, a jednak komunikace textu jako celku vůči vnímáтели. Tento fakt je celkem banální a platí v principu pro řadu uměleckých děl, různá je však podoba interních vztahů a jejich prezentace.

Je jasné, že komunikace interní nemá stejnou podobu jako externí: v prvním případě jde o interakci (a to aktivní interakci z obou stran), kdežto ve druhém případě jde o výpověď, na níž v první instanci nelze reagovat stejným způsobem a stejnými prostředky. Je však třeba mít stále na paměti, že celkový význam kontextu dramatu je nositelem nějakého sdělení, a toto je prostředkováno postupným vývojem kontextu a vztahů mezi jednotlivými složkami. Tyto složky mohou mít v různé míře význam o sobě, avšak žádná z nich není adekvátně pochopitelná bez vztahu k tomuto celku. Dramatický text tedy nepředstavuje jen vzájemnou interakci jednotlivých